Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

74

8652

15 JAN 2010

Մ. Տ. ՇԻՈՏ

07
Ա-83

ԴԱՏ

(ՔՐԻԹԻՔԱԿԱՆ ԱՆԱԼԻԶ)

ՌՈՒՍՃՈՒՔ
Печатница Б. Н. Малджиевъ
1904.

07
Ա-83

Ա-83
2 6 SEP 2006

Մ. Տ. ՇԻՈՏ

ԳԱՏ

(ՔՐԻԹԻՔԱԿԱՆ ԱՆԱԼԻԶ)

РУСЧУКЪ
Печатница Б. Н. Малджиевъ
1904.

19586

14572
21.02.2013
26 SEP 20..
27802-ա.Հ
им. А. Мясникяна
10749-57
(2923 39)
1292-83

ԴԱՏ

(ՔՐԻԹԻՔԱԿԱՆ ԱՆԱԼԻԶ)

I.

„ԴԱՏ“. — այդ պարզ, եռատառ վերնագիրը կըկրէր այն ըմբոստ, մտրակող, յառաջադէմ Գաղափարների ջերմ կուսակից վիմատիպ հայաթերթը, որ սկսեց հրատարակել իննըսնական թւականների սկզբին, Տաճկա—Հայաստանի հայաշատ քաղաքներէ մէկին մէջ: Այդ թերթը“ հայկական բազմաչարչար Դատի մնրձաւոր արձագանքն էր, որ կոչուած էր աշխարացած թրքահային մէջ ներշնչելու ինքնաճանաչութեան, խոր գիտակցութեան և դարերէ իվեր երեսի վրայ ձգուած հերասութեան ոգին: Վերին աստիճանի կարևոր, նպատակայարմար և ժամանակի պահանջներին այնքա՜ն համապատասխան մի գիր էր, որ կըստանձնէր Դատը: Որովհետև այն ժամանակ, երբ ազգերը, աւելի քան երբ և է, կը զինուէին ոտքէ մինչև գլուխ գիտութեան, քաղաքակրթութեան և պողպատի վերջին խօսքով, գոյութեան կռուում, չի ընկճնելու համար, այդ ժամանակ, կ'ասեմ թրքահայ մեր արիւնակիցները դատապարտուած էին

գերեզմանային անշարժութեան։ Եւ թրքահայ ժողովրդին այդ մարփեական քնէն զարթեցնելու համար անհրաժեշտ էին Դատի նման ազատ խօսող պարբերական հրատարակութիւններ։

Այդ անհրաժեշտութիւնն աւելի ուշագրաւ կը լինի, երբ յիշենք պոլսահայ կաշկանդուած մամուլի անախորժ վիճակը, քանի որ այդ մամուլը ինքնըստինքեան կը ներկայանար որպէս մի բոյն անվերջ շողոքորթութիւնների, տիրացուական փառաբանութիւնների և պառաւական հեքիաթաբանութեան...

Հայ ազգի ամբողջական կաղմի գլխաւոր երակը Տաճկա-Հայաստանում—ամբոխը—թողնուած էր ճակատագրի կամքին. բուն Երկրում նրա ցաւերի մասին խօսող ո՛չ մի հրատարակութիւն գոյութիւն չ'ունէր։ 500 տարուան ըստրկութեան արդիւնք եղող կործանարար գըլխակորութիւնը, յանցաւոր վարւեցողութիւնը թրքահայ ժողովրդին անընդունակ էին դարձրել որևէ գեղեցիկ, յառաջադիմական, ցնցող քայլի. իսկ այդ պատմական դժբաղդութեան դէմ մաքառող արտասահմաննեան քաղաքական օրգանները թէ ահագին դժւարութիւններով մուտք կը գործէին թրքահայ ժողովրդի զանազան խաւերի մէջ և թէ իրենց ոճով անմատչելի էին մնալ!

II.

Դատի էջերում հրապարակ դուրս եկան նոյն այդ ամբոխի մէջէն ձեռնհաս երիտասարդներ, հետզհետէ իրենց մէջ ընդունելով նորանոր թարմ, ժողովրդական ուժեր, և ըսկսեցին անսովոր եռանդով առաջ տանել իրենց սիրելի գործը։

Այդ տեղ դուք կը հանդիպէիք և՛ նպատակայարմար քաղուածքների աչքի ընկնող արգիլւածներէն—Լեռենցի, Րաֆֆու և նմանների գրուածքներէն։

Երկրացին կը կարդար Դատի խւրաքանչիւր համարը խորին յափշտակութեամբ և կըզգար թէ ինչպէ՛ս կը մաքրւի, կը գեղեցկանայ իրա ներքին աշխարհը, ինչպէ՛ս կ'ընդարձակւի իր ըմբռնումների սահմանը։

Մինչև այդ ժամանակ ինձ նման շատերը դեռ ևս չ'գիտէին՝ ինչի՞ է պէտք մեր կեանքը, ինչո՞ւ կ'ապրինք մենք, ի՞նչ կը նշանակէ գոյութեան կռիւ...

Ուտել, ապրել և անհետ կորչել — այդ էր ահա, մինչ այդ, մեր կեանքի գոյութեան միակ նպատակը. բայց որ մարդիկ պէտք է ունենան աւելի բարձր, աւելի սրբազան նպատակ կեանքի՝ այդ մասին ո՛չ մենք կարող էինք մտածել և ոչ էլ մեզ մտածել կըտային։ Մեզ հաւատացրել էին, որ աշխարհումս ամեն

բան անցաւոր է, կամ ուրիշ խօսքով, ունայնութիւն ունայնութեանց, որ կը նշանակէր, իմիջի այլոց, թողնել հասարակական կեանքը իւր վաղեմի վիճակում, քայլաչափ անգամ առաջ չի շարժուել, քանի որ աշխարհումս մահ կայ! Մեզ չ'էին հասկացրել, որ այնուամենայնիւ աշխարհումս կայ մի բան, որի համար սահմանուած չէ մահը։ — Գաղափարի մասին հասկացողութիւն չ'ունէինք մենք և չ'գիտէինք, որ թէև կը մեռնին մարդիկ, բայց չեն մեռնի նրանց Գործերը . . .

Մի խօսքով շարժուն մեքենաներ էինք մենք, սարուկներ, մեզ կոխոտող ոտքերի գարշապարը լղող և աշխարհումս կատարուող բոլոր անարդարութիւնները բնական երևոյթներ համարող։ Երևոյթներ, որոնց առջև պիտի խոնարհուէինք մենք՝ լոկ անասնային և աննպատակ մի գոյութիւն քարշ տալու համար. . .

Սակայն երբ գոյութիւն ստացաւ Դատը, նա բացեց մեր աչքերը, նա ցոյց տուեց մեզ, որ աշխարհի վրայ կ'արժէ ապրել՝ մերձաւորների վշտերը փարատելու և մարդկութեան վզին նստած անասնելի բեռը թեթևացնելու նպատակով։

Նա ցոյց տուեց, որ մեզմէն իւրաքանչիւրը՝ պատկանելով մարդկային մի առանձին, որոշ ցեղի՝ ունի և սրբազան պարտականութիւններ դէպի այդ ցեղը, դէպի այդ ցեղի

պատմական բնաշխարհը, դէպի մայրենի լեզուն ևն, ևն . . .

Ահա այդ ատեն միայն մենք սկսեցինք զգալ, որ աշխարհումս գոյութիւն ունի երկնքէն էլ սուրբ մի աստուածութիւն — Գաղափարը, որին պէտք էր զինուորագրուել՝ դերեզմանում պառկածներէն զանազանելու և մեր կեանքի արժէքն իմանալու համար։

Դատը կ'ուղղէր մեզ հետևեալ հարցը.

Կեա՞նք կ'անուանէք միթէ այն բան,
Երբ խեղճին քով, ինչպէս անբան,
Քարշ կուտաք ձեր հեղգ գոյութիւն՝
Չի տեսնելով թշուառութիւնն,
Որ ձեր կողքին ապրող մարդուն
Գլորել աքնի ահեղ անդունդ . . .

Եւ հուսկ յետոյ այսպէս կը շարունակէր.

Դիմենք. Հայ-եղբայր. դէպի այն ճամբան,
Ուր կեանքի ցոնած մեծ-մեծ փչեր կան.
Այնտեղ — այդ փչոտ ասպարէզին մէջ
Պէտք է որոնենք մեր գեղ Ապագան. . .
Քանի դեռ վեհ Գաղափարը
Զենք դարձուցած հիմնաքարը
Մեր խեղճ կեանքին եւ մեծ նեցուկ՝
Պիտ՝ զբ'լի միշտ արդարը . . .
Այո՛. զինուոր պիտի գրւինք
Գաղափարի ս. Դրօշին տակ.
Անո՛վ միայն պիտ՝ ոգեւորւինք,
Անո՛վ գտնենք ազնիւ վաստակ!

Եւ մենք, դանբաններոս, որ Դատի շեշտած խեղճի կողքին կ'ապրէինք՝ առանց նկա-

տելու անողոք իրականութեան թափած ճիգերը՝ մեզ մեր մարդկութիւնն ուրանալ տալու համար, — հակառակ կը կռահէինք թէ ի՞նչ ասել կ'ուզէ Դատը «ձեր կողքին ապրող խեղճ մարդ» բառերով . . .

«Ամրապինդ բաղուկները շղթայած, բարբառոյ լեզուները կապկպուած . . . և ամեն բան, ինչ որ կարող էր տալ այդ խեղճ մարդուն քաղաքացիական ազնիւ ու վսեմ համարձակութիւնը, այդ ամենը խլուած անկէ . . . Այդ անհամարձակութեան մէջ է, որ պիտի կարող ըլլանք գտնել խեղճութեան մայրը. . .»:

Եւ օր առօր կ'երևէր ազատ ԽՕՍՔ-ի ազդեցութիւնը մինչ այդ նիրհող Երկրացիներու վրայ . . . Դատի էջերը յաճախակի զարդարող գողտրիկ բանաստեղծութիւնները, առէպ ձայնագրուած, ամենակարճ ժամանակի ընթացքում կը հնչէին հայ մարդու ականջին տակ՝ սկսած Միջագետքէն մինչև Վասպուրական, մինչև Բարձր Հայք, ելեկտրականացնելով մեր սրտերը և հետզհետէ մեր կախ ինկած գլուխներն ու բռունցքները վեր բարձրացնելով . . .

III.

Շատ չ'անցած՝ Դատը նեղ կը գտնէր արդէն լոկ խօսքի սահմանափակ շրջանը և մօտենալով ոսկեզօծ Կոչնակին՝ կը թեւակոխէր Գործի

շրջանը, ամեն կողմ տարածելով Կարմիր Արշալոյսին ըստ արժանւոյն դիմաւորելու սրտաշարժ կոչեր:

Դատը, այս նոր շրջանում, կըսկսէր հանդիսաւոր այցելութիւններ անել մասսայի զանազան դասերին:

Տեսնելով որ մեր դարը, դժբաղդաբար, Երկաթի դար է, որ Թիւրքիայի նման մարդակեր ռեժիմով կառավարւող երկրում մեծ դեր ունի խաղալիք պողպատը, ըստ որում և այդ երկրում բնակւող հայ մարդիկ լոկ կուլտուրայի զէնքերով չեն կարող պահպանել ցանկալի գոյութիւն, — այդ պատճառով, ահա, Դատը իւր քայլերը կ'ուղղէ դէպի ծխով ու մուրով լի գարբնոցը, որտեղ կանգնած է Հայ-Դարբինը: Բայց ճանապարհին նա մի րոպէ աչքի առաջ կ'ունենայ «ցուրտ հովի հարազատներին» և կը նկատէ, որ այնտեղի Դատը ոչ Դարբնոցի, այլ «Մամուլի» պիտի կարօտի առայժմ . . .

Հասնելով իր որոնած շէնքին, Դատը ուրախութեամբ կը գիտէ, որ ինքը սխալուած չէ, որ սալի յետև կանգնողը Հայ է: Բայց, աւա՜ղ, Հայ դարբինը կը կռէ և կը կոփէ բոլորովին այլ բան, քան մեզ անհրաժեշտ եղող առարկան: Եւ այդպէս կէս-ուրախ կէս-տրտում՝ նա խորհուրդ կը տայ ժրաջան արհեստաւորին, որ սա բարձրացնէ իւր ծանր մուրճը և նրանով կռէ-

կոփէ «ոչ թէ լոկ խաչի զարդ եղող և կամ սրբոց մասունք առարկաներ, այլ մեզ և մեր տանը բարօրութիւն պարգևող սրբազան գործիներ»... Որովհետև ժամանակը կարճ է, այդ պատճառով նա խորհուրդ կը տայ «միաշաբաթի օրն ալ չի դադրիլ»...

Զա՛րկ, զա՛րկ, Դարբին. ժամը կանցնի.
Մեզ սուր շինէ փոխան կացնի.
Մեզ անհրաժեշտ գործին ատ է,
Որ Մեծ-Չարին պիտ՛ խրատէ...
Զէ՛նք տուր, դարբի՛ն, շո՛ւտ, մեր ձեռքը,
Ատ պիտ՛ քաւէ մեր Հին-Մեղքը...
Լաւ գիտցիր որ տարաբաղդ հայք
Ատով գտնեն պիտ ազատ կեանք...

Շատ տարօրինակ կը թուի դարբինին այդ պատուէրը։ Կասկածելի նորութիւն է այդ նրա կարծիքով. ուստի և տրամադիր է շարունակել իւր գործը նախկին ուղղութեամբ։ Սակայն, որպէսզի անկոչ խորհրդատուն չի կարծի, թէ հայ դարբինը լոկ անընդունակութեան պատճառով չի ուզեր լսել նրան, նա բաւական ինքնավստահ տոնով կը յայտարարէ, որ ինքը գիտէ և կարող է ձուլել՝ վատ, սխերմի կուրծք խրելիք գործիներ և նոյն իսկ բաւականաչափ պատրաստել է այդ օրեր, բայց ոչ իւր արինակիցների, այլ գաղան-տիրանի լակոտների համար... Հայ դարբինի կարծիքով այդ անմիտ գործիները «ոչ-մեզ», այլ «նրանց» սաղ կուգան. մեզ համար են մաճն ու մանգաղ...

Յաւօք սրտի կը նկատէ Դատը, որ դարաւոր ստրկութիւնը՝ նոյնիսկ ստրկական չղթաների ջարդոտող գործիները ձուլողին փչացրել և բաազամի էշէնէլ աւելի վատդրութեան է հասցրել...

Տեսնելով, վերջապէս, որ իւր բոլոր փորձերն անյաջող անցան՝ դարբինին համոզելու համար, — թէ «կասկածելի նորութիւնը անկասկածելի անդորրութեան դուռ պիտի բանայ մաճին ու մանգաղին մինակ վարժւածներուն առջև», — Դատը կը գայ այն դառն եզրակացութեան, որ բիրտ ուժը միայն կարող է խօսք հասկացնել անզգայացածներին... Եւ, երևակայեցէք, նա կըսպառնայ դարբինին վերջնիս իսկ շինած «սրբազան գործիներին» անունով և այդ էլ եղաւ միակ միջոցը «խոհեմ» մարդու հաւատոյ հանգանակը յեղաշրջելու համար! «Հայ-Դարբինը անկէ վերջը լսեց ինձ ու սիրեց զինս», կ'ասէ Դատը, և յաճախ կը գնայ նրա մօտ ոչ խորհուրդներ, այլ պատուէրներ տալու համար...

IV.

Հայաստանի հրաշազարդ դաշտերին մի այցելութիւն տալով՝ Դատը կը հրճւի սրտի խորքերէն։ Հոգեպարար տեսարանները նրան այնքան կը գրաւեն, որ նա չի նկատեր, թէ իւր ոտքերի ներքև փռւած է մի հետաքրքիր ծա-

ղիկ։ «Աղբար–արիւնա կը կոչի այդ ծաղիկը, սիրելի ընթերցող! Եւ որքան շա՞տ են այդ «անմեղա ծաղիկները, տէր Աստուա՜ծ . . . Աղբար–արիւն, և ո՞րտեղէն են գտած մարդիկ այդ անունը և տալ միայն Հայաստանի դաշտերի վրայ փուած այդ բոյսերին։ Իսկ ի՞նչ կը նշանակէ այդ։ Արդեօ՞ք մեր թշուառ եղբօր անպարտ արիւնով յօղուած լինելը կը յիշեցնէ նա, մեր խե՜ղճ, պաշտելի՜ եղբօր . . . Ա՜հ! Ծաղկի կերպարանքով կը ցցի մեր եղբօր անպարտ արիւնը Հայ–Հողին վրայ և որքա՜ն բան կը պատմեն մեզ այդ ծաղիկները . . .

— Ելի՛ր, ընթերցող, կ'ասէ Դատը, —լաւ է՛ քու ջղերդ, ընկիր Հայաստանի դաշտերը և փունջեր կազմէ «աղբար–արիւնա ծաղիկէն. այդ ծաղիկին վրա՛յ թող սևեռի քու մարած նայուածքը և քեզի յիշեցնէ, որ սա աղբար–արիւն կըսուի. . . Դու պիտի համբուրես այդ անմեղիկ ծաղկիկը, պիտի զմայլիս անորմով և զայն թրջես քու դառնագի արցունքով . . .

— Իսկ ո՞ր մեղքի համար է թափուած մեր եղբօր արիւնը։

Ահա մի սրտատոչոր և միաժամանակ ծանրակշիռ հարց, որ կը ցցի ձեզ դէմ և որի պատասխանը կը լինի այն, որ մեր անուշիկ եղբօր արիւնը դարերէ հետէ թափուել է և կը շարունակէ թափուել Մայր–Հայրենիքի դաշտերում այն միակ պատճառով համարեա, որ հայը

մաճէն ջոկ ուրիշ բան չի ճանաչել. իսկ այդ բանը քաղաքական օրէնքով — մեղք է։

Երանի՜ թէ մեր եղբօր արիւնը թարմացնէր Հայաստանի սուրբ հողը և կենդանութիւն պարգևէր նրան. բայց, ափսո՜ս, իրականութիւնը ցոյց կը տայ, որ առանց նպատակայարմար, նախատեսուած կազմակերպութեան թափուած արեան ծովերը շատ շուտ կը ցամաքին և այդ արեան դաշտում անզօր, ցածլիկ ծաղիկներ կը դոյանան, որոնք և մարդոց սրտերի կոխան կը դառնան . . .

— Ա՜խ, սրտի խորքերէն կը հառաչէ Դատը, թշուա՜ռ եղբայր, ինչո՞ւ այնքան աժան ես ծախել քու սուրբ արիւնը . . .

— Ո՛չ, կը գոչէ նա, — անհրաժեշտ է յեղաշրջել արիւն թափելու եղանակը և այդ յեղաշրջումը պէտք է տեղի ունենայ յանուն և իվերադարձ դարերէ իվեր մեզմէն խլուած մարդկային ու ցեղային իրաւունքների . . .

Ու Դատի անհանգիստ հոգին իւր դողդոջուն քայլերը կ'ուղղէ դէպի «Հին–Մեղքի զոհ հարազատներիս» կողմը, դէպի հայ գիւղացու խրճիթը, երգելով բանաստեղծի հետեւեալ տողերը.

Խաղաղ դաշտի որդիք, լեռները ելեք,
Արօր, գութան մոռնանք՝ հրացան առնենք.
Խեղդուած մեր բողոքն յայտնենք զէնքերով
Եւ մեր արդար Դատը վարենք արիւնով, —

Մեր կեանք, մեր մահ թող լինին ազատ,
Ճնշո՛ւած Հայի որդիք հարազատ։
Ստրկութեան շղթան խուլ կը շառաչէ,
Ազատութեան ճնշուած ձայնը կը գոչէ՝
«Հինգ դարերէ իվեր լքեալ հայ ազգը
Թող լուծէ այսօր իր որդոց վրէժը։
Մեր կեանք եւն.

Ցառա՛ջ իմենք անվախ, զարնենք այն ցածին,
Հանենք մեր օխն ու քէն՝ փրկենք գիւղացին.
Իմաց տանք Սուլթանին՝ անխի՛ղճ բռնաւոր,
Ծագեց հայ Հրոսակաց համար պայծառ օր։
Մեր կեանք եւն.

Ցրուած խմբեր Հաճըն, Զէյթունն, Սվեսիա,
Շտապենք, միանանք, կազմենք գունդ Հայկեայ.
Հայի ազատութեան պարգևնք դրօշակ,
Մեր կեանք մահով կազմած՝ կանգնենք նրա տակ։
Մեր կեանք, մեր մահ թող լինին ազատ,
Հայաստանի որդիք հարազատ։

V.

Երևակայական «բաղդաւորներ» ունինք, կ'ասէ Դատը, որոնք իրենց բոլոր պարտականութիւնները կատարած-վերջացրած կը համարին նրանով, որ խաչակնքելիս՝ նախ ձեռքերը դէպի ձախ, ապա դէպի աջ կը տանին։ Այդ Հայ-վաճառական դասն է։

Բայց, չէ՞ որ մեր շրջանէն դուրս գոյութիւն ունին և ուրիշները — «սարի լանջին, անապատին մէջ, ցուրտ հովիտին մէջ, լուսաւոր խորշերը ևնա, որտեղերում Հայ-ազան խիստ կամաչէ, եթէ նրան յիշեցնէք իւր հայ ծագումը, ուր նա մահացու մեղքերի կարգն է դասել իւր լեզուն իմանալն ու մանաւանդ գործածելը, ուր նրանք մէջքերէն հազար կտոր կը լինին և պատրաստ են իրենց թուխ մազերը հինայով կարմրացնելու, միայն թէ՝ բնութեան խորթ զաւակ հայի կարգը չի դասին, ուր օտարուհին է նրանց տան զարդը . . . «Խաչը վկայ, կը քստմնի մարդ, երբ կը տեսնէ, որ այդ Կրեսոսները XX դարի չէմքին աշխարհքը Սոդոմ-Գոմոր են շինած . . .

Բայց մինթէ մեր վամբիրը չա՞տ բանով կը պարծենայ. այսինքն թրքահայ վաճառականը կարո՞ղ է ցոյց տալ, որ ինքը Հայ է։

— Դուք ծնած-սնած էք Մայր-Հայաստանի մէջ, կ'ասէ Դատը, վայելած էք աստուածանման Արմենիայի օդն ու ջուրը, և այսօր բաղդի բերմամբ ձեզի շրջապատողներէն վեր էք բարձրացեր։ Եւ ինչպէ՞ս է տեղի ունեցեր այդ բարձրացումը — ձեր գոյութեան ամենաչօրեղ նեցուկի — թշնամ ամբոխի արիւն քրտինքով։ Փորերդ հաստցուցեր և դարձեր էք ձեզի կերակրողի գլխուն փորձանք . . .

«Դեռ յաւակնութիւն ալ ունիք ձեր մականուան «հանա» վերջաւորութեամբ անսուտ Հայ ներկայանալ, արդարանալու տքնելով այն բա-

նով, որ շատ տեղեր դեռ ինչ մնացած է. բայց այդ հերիք չէ!

Եթէ, իրօք, դու լոկ խօսքի մարդ չես և կուզես մատիդ ծայրովը շարժել աղգիդ մտածող դասի վրին ծանրացող ահագին բեռը. ապա կախէ՛ մեր կողքէն մէկ-մէկ կտրուկ սուր, տուր մեր ձեռքը մի կայծռոտ գործի, զարդարէ մեր կուրծքը փամփուշտաշարքերով, դի՛ր մեր գրպանը մի փոքր վիրակապ և մի պատառ հաց... Ու այնուհետև համբուրելով մեր ախոյեան ճակատը՝ ուղարկիր այնտեղ, ուր քեզ նման մարդիկ արեան լերդի մէջ կը թաղկին և պլշած աչքով կըսպասեն փրկչի... Ուր քու եղբայրները շղթաների ու հարկերի ծանրութեան տակ ընկճած՝ սրտերը տրաքեցնելու աստիճան կը տաքնան կը տաքնան...

Ահա այն ատեն միայն կասեմ, որ դու Հայ ես, Պ. Վաճառական! Հայ-ազան սուտ խուլ կը ձևանայ և կը շարունակէ ամենայն երկիւղածութեամբ երկրպագել ոսկի հորթին. ամբողջ Հայութիւնը նա չի փոխեր իր մի հատիկ փայլուն մետաղին հետ...

— Քու խղճի բթութիւնը, կը նկատէ Դատը, պիտի ստիպէ ինձ «Դարբնոցի խաղը կանչել» ...

VI.

Երբ մի ժողովրդի մտաւոր հորիզոնն այնքան ընդլայնուած չէ, որ նա դեռ ամեն ինչ մութ բարձունքէն կըսպասէ, այդպիսի ժողովրդին խօսք հասկացնել ուզողը իր կողքին պիտի ունենայ հոգեւորական կոչուող դասը։

Հայ մարդու աչքն էլ դարերէ հետէ սեռած է եղել դէպի այնտեղ, ուր Աստուած միայն գիտէ՝ մի բան կը լինի՞ թէ չէ...

Եւ քանի որ խուլ, անողոք, անկարեկիր երկինքը կը մնայ դեռ Հայ մասսայի հոգու միակ յենակէտը, այդ պատճառով էլ երկնքի ու երկրի միջնորդ սնապլուխների լեգէոնը կարող է մեծամեծ ծառայութիւններ մատուցանել ցեղային վերածնութեան սուրբ Գործին։

Իհարկէ, տարակոյս չ'կայ, որ մենք աւելի բազդաւոր կը լինէինք, եթէ մեր ժողովուրդը մի փոքր թափանցած լինէր մեր դարի ոգու խորերը և հասկանար, որ աշխարհումս կատարուող ամեն մի գործ՝ կախում ունի քացառապես աշխարհումս էլ ապրող արարածների տրամադրութենէն...

Դժբաղդաբար, իրականութիւնը ուրիշ տեսարան կը պարզէ։

Խօ՛ չէ կարելի մի ակնթարթում յեղաշրջել այն, ինչ որ դարերն են բնեռել ժողովրդի սրտի խորքերում!

(10749-57 (2993) 39)

Ուրեմն սեագլուխն էլ անհրաժեշտ դաս է մեզ համար։

Իսկ — հետաքրքիր է — ի՞նչ կը ներկայացնէ ինքնըստինքեան այդ դասը։

Ա՛հ! Ամօթ է ասելն անգամ, որ մեր սեագլուխները քելեխ ուտելու միայն բարի ախորժակ ունին, մէկ էլ... մեռած հային թաղելու! Բայց ի՞նչ կը կամենայ, որ արած լինի, կամ անէ թրքահայ հոգևորականութիւնը։ Ահա թէ ինչ. —

— Երբ կը բարձրանաս ամբիոն, կ'ասէ Դատը, յորդորիր քու հօտին, որ կարէ իրեն ապտակող ձեռքերը, բարձրացնէ ինկած եղբօրը, ուխտի գնայ այն անշուք թմբի վրայ, որի ներքև կը հանգչի աղատութեան անձնանուէր զինուոր-ընկերը... Սովորեցրու քու ժողովրդին, որ եթէ մեծ պատին մէջ հայ-քրիստոնեան տաճկի արիւնը տաքուկ-տաքուկ խմէ — այդ բանը մեղք չի համարեր Աստուած... Հասկացուր նրան, որ կարելի է մեռաքսեղէնի փոխարէն մազեղէն հագնել, բայց տնտեսած գումարովը կենսատու զրահ ձեռք բերել, որ պիտի գիմադրէ քրդու և թուրքի թունաւոր տեգին... Թող բուրվառիդ խնկահոտէն վար չի դաւէ նա վառօդի բուրմունքը... Համոզիր նրան որ իւր բերանի պատառի կէսը չ'մոռանայ անտուն եղբօր տալ։... Իսկ դու, ոսկեայ խաչի փոխարէն փայտեան պահէ ծոցումդ, բայց փիլոնիդ ներքևէն մի՛ հեռացնի արծաթափայլ դաշոյնը, որովհետև Կարմիր Արշալոյսը բացուելիս դրանով միայն կը կարողանաս առաջն ընկնել քու հօտին... Մի խօսքով— սև հագնելով՝ մի սեացներ թէ քու սիրտը և թէ ժողովրդիդ օրն ու արևը!

VII.

Երկու Մայր կը ճանաչեմ, կ'ասէ Դատը։ Դրանցմէ մին՝ գլխակոր, ստրուկ, ամեն բանում ձեռնպահ և ամեն իրաւունքներէ զրկուած, ենթակայ անվերջ հարստահարութիւններ։ Դա—Հայ Կինն է։ Իսկ միւսը՝ կարեկցութեան և հոգեբուղխ սիրոյ կարօտ ու արժանի, ուժասպառ և ստնակոխ, բայց և վերականգնելու տրամադիր։ Մի քանի դար է, ինչ վերջին կինը հիւանդ՝ փրկիչ-բժշկի կըսպասէ... Նորա աչքերէն արցունքը չի դադրիր հոսելէ, կրծքէն՝ արիւնը... Նրա անթիւ, անհամար որդիքը աշնանային տերևների նման ցրիւ են եկել աշխարհի բոլոր անկիւնները. և տարաբաղդ Մօր աստանդական զաւակունքը չեն մտածեր, որ երկրի կենտրոնումը օրհասական վիճակում Մայրը կը հեծէ՞...

Այդ կիներէն առաջնին մենք թոյլ պէտք է տանք, որ պատռէ երեսի քողը. պէտք է ճանչ-

նանք նրա մարդկային իրաւունքները և այնուհետև պաշտպանենք, որ մեզ հետ ձեռք ձեռքի, սիրտ սրտի տուած՝ դիմաւորէ Կարմիր արշալոյսին։ Նրա ներկայութիւնն այնտեղ կը կրկնապատկէ մեր եռանդը և մեզ հնարաւորութիւն կը տայ պարզերես դուրս գալ մեր ընդհանուր Մօր առջև, որ ակնապիշ մեզ կըսպասէ...

— Քու մէջ ես կուգայ, գիտեմ, կ'ասէ Դատը Հայ կնոջը, վրէժի սեռուն գաղափարը, բայց ափսո՜ս, որ սրտով զգացած, մտքով անցուցած գործնական ասպարիզում ցոյց տալու հնարաւորութիւն չէ տրուած քեզ... Հարկաւոր է մի լուցկի միայն, որպէսզի բռնկես դու և այրես, լափես, մոխիր դարձնես քեզ ստրկացնող պայմանները... Ահա՛ այդ լուցկիի փոխարէն Դատի ոսկեփայլ կայծերը— մօտեցի՛ր դու այդ կայծերին!...

*

* *

Ահա ձեզ մի նոր, անսովոր էակ, որին ես չեմ նկարագրեր և կը թողնեմ, որ Դատը ինքը՝ բանաստեղծի հետ թեւ թեւի տուած՝ հարցափորձի ենթարկէ նրան, այդ նոր էակին։

Պա տրուած մի ներքին սրբազան երկիւղածութեամբ՝ Դատը կը հարցնէ նրան դողդոջուն ձայնով.

Ո՞վ ես, որ դաս առանձին-առանձին,
Ձեռքերդ կրծքիդ խաչապէս.

Գլուխդ ծռած ի գետին՝
Լռիկ առ ո՞ բողոքես, առ ո՞ բողոքես.
Երթալ կ'ուզես՝ կը յուզի՛ս, կը յուզի՛ս...
Արդեօք սիրովը մարդո՞ւ
Կամ սուրբ սիրո՞վը կրօնի,
Որ աստուածն է սրտերու...

Նրան կը պատասխանէ նկարագրուած նոր էակը․

Ես Հայ Աղջիկ եմ զինուոր՝
Տղմուտի մէջ մխրճուած,
Պատմուճաններս են բոսոր.
Զէնքս է դրօշն յաղթապանծ...

Բայց ուր կերթայ Հայ Աղջիկը?

Զինուոր կ'երթամ Հայաստան
Իմ հէք եղբարց ես սիրով,
Թշւառ Մօրս իմ խսով
Ազատութեան կարօտով!

Ահա և հարէմի խորքերէն կը լսւի մի կիսախեղդ ձայն. —

Ես Հայ Կինն եմ թշւառ՝
Ազատութեան սիրահար,
Կայծակ ու շանթ ինչպէս որ՝
Զափեմ աշխարհս ես բոլոր...
Զինուոր կ'երթամ Հայաստան,
Կոչնակի վեհ խորհրդով,
Եւ կը մեռնիմ անդ սիրով
Ազատութեան կարօտով...

Կը յուզւի՜ Դատի ալեկոծուած սիրտը և, իր կեանքում առաջին անգամն է, որ կ'արտասուէ նա, չհամարձակելիր ուղիղ նայել կայծ ու կրակ Հայ հերոսուհու դէմքին... Այնուհետև նա

կը տեսնի՝ ինչպէ՜ս դրօշակակիր օրիորդին կը հետեւին, աշխարհի զանազան ծայրերէն հաւաքուած, հայ հերոսների խմբերը՝ պատրաստ իրենց կեանքի գնով ձեռք բերելու աննման Մայրիկի Ցանկացածը . . .

Նկւոր հերոսներէն մի քանիսը թէև մոռացել են հայ լեզուն, բայց սրտերումը վառ է Հայրենիքի սրբազան սիրոյ կրակը, որպէս և զոհաբերութեան գաղափարը, որ նրանց մղել է մինչև «այստեղ» . . .

Ալեծածան կը փողփողեն դրօշակները՝ իրենց վեհ ծալքերի ներքև պատսպարելով համայն Հայութեան Նոր-Սերնդին։

Եւ Դատը, արիւն-քրտինքի մէջ լողալով, կը բարձրանայ Մասիսի գագաթը և որոտընդոստ ձայնով կը գոչէ .

Մայրի՛կ Հայաստան,
Սուրբ հողիդ զուրբան,
Ահա քեզ կուտամ
Գոչն ազատութեան!

Ու «Հայաստանը» կը հեղեղւի՝ վաղո՜ւց ցանկալի Կարմիր Արշալոյսի փրկարար շառայլներով . . .

Վերջ

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1.	Քիւրտ Պէկ (հայ–քրդական կեանքէն	20	կոպ
2.	Արամը	30	„
3.	Անաստուածներ	40	„
4.	Մերձեցում (անուրջներ)	20	„
5.	Սև հարսանիք (պատկեր)	10	„
6.	Դատ (քրիմիքական անալիզ)	10	„
7.	Բանաստեղծութիւններ	—	—

ԳԻՆՆ Է 10 ԿՈՊԵԿ

Դիմել Հեղինակին այս հասցէով.

М. ШВОДЪ, АНАПА (Россія)

M. CHEVODT, ANAPA (Russie)

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0195171

14572

07
Ц-83